

УДК 371.14:371.214

Л.О. ЛісінаЗапорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

МОТИВАЦІЙНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО ПРОЕКТУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються організаційно-педагогічні умови мотиваційної підготовки вчителя в післядипломній освіті; запропонована теоретична модель конструювання мотиваційно-цільового компонента технології підготовки вчителя до проектувальної діяльності.

This article is devoted to pedagogical conditions of teachers training in post-graduate education; the author suggests a theoretical model of construction of motivational component in the technology of teachers training to some prospective activity.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна спрямованість розвитку освіти припускає гуманізацію педагогічної взаємодії, активне перетворення педагогічних умов відповідно до індивідуальних освітніх потреб. Становлення зазначеної тенденції багато в чому залежить від здатності вчителя проектувати власну професійну діяльність на основі нових, гуманістичних принципів, конструювати новий зміст і технології освіти.

Проблема підготовки педагога, здатного конструювати власні освітні технології, стоїть, насамперед, перед системою післядипломної освіти. Це обумовлено тим, що традиційна практика вивчення теоретичних і методологічних основ подібного проектування у ВНЗ відбувається, як відомо, у логіці окремих наукових дисциплін і не сполучається з реаліями функціонування знання в різних видах практичної діяльності, крім того, зниження мотивації до педагогічної діяльності за останні 10 років – факт, який підтверджується статистикою. Порівняймо динаміку мотивів компромісного підходу до вибору педагогічної професії: 1966 р. – 44% [3, 120]; 1981 р. – 46% [9, 6]; 1996 р. – 50% [7, 152]; 2004 р. (авторське дослідження, що проводилось серед випускників фізико-математичного факультету ЗНУ) – 83%, можна зазначити, що все менше вчителів, які вибрали свою професію свідомо, приходить до школи.

Не заглиблюючись у причини цього явища, можна зауважити, що випускник, який не був умотивований на отримання педагогічної професії, – це, як правило, учитель, не зацікавлений у власному професійному зростанні і який навряд чи буде проявляти інноваційну ініціативу. Ми не

прихильники технократичного підходу, який визначає, що «підготовлені фахівці обов'язково повинні включатися у виробництво» [10, 101], але певна частина педагогів, зробивших у свій час компромісний вибір професії, можуть стати компетентними вчителями-проектувальниками власної діяльності, якщо їм допомогти усвідомити своє призначення у процесі післядипломної педагогічної освіти. Як показали наші дослідження, одна з головних психолого-педагогічних умов підготовки вчителя до діяльності з конструювання технологій – активізація у слухачів спонукальних мотивів до творчого самовираження [6, 249].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вивчення й аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє відзначити, що цій поліаспектній проблемі присвячені праці величезної кількості вчених, педагогів і практиків: О. Штейніца, О. Байметова, В. Ольшанського, Б. Фідлера, В. Сластьоніна та ін. (мотивація вибору педагогічної професії); Ф. Сьюпера, М. Хейвігхерста, Є. Клімова, Н. Кузьміної (мотивація як один з етапів професійного становлення); І. Зязюна, В. Кременя, Ю. Кулюткіна, В. Олійника, В. Онушкіна, Є. Павлютенкова, Н. Протасової, О. Савченко, В. Семиченка, Г. Сухобьської, Т. Сущенко та ін. (особливості процесу післядипломної освіти); В. Безрукової, В. Беспалька, К. Вазіної, В. Загвязинського, В. Краєвського, Г. Селевка, Б. Ерднієва та ін. (теоретичні основи проектування окремих освітніх систем і технологій); Н. Кузьміної, О. Щербакова, І. Якиманської та ін. (психологічний аспект підготовки педагогів до проектувальної діяльності); Д. Левітеса, Е. Заїр-Бека (розробка сучасних технологій навчання педагогів); Б. Гершунського, О. Кірсанова, Н. Крилової, І. Лернера, В. Сластьоніна, Г. Соловйова й ін. (прогнозування та проектування освітніх процесів).

Однак серед множини досліджень, які спрямовані на різні аспекти формування в педагогів основ конструювання й проектування власної діяльності, проблеми конструювання освітніх технологій, що враховують одночасно мотиви стратегії досягнення мети, ще чекають на вирішення.

Метою статті є: теоретично обґрунтувати модель конструювання мотиваційно-цільового компонента технології підготовки вчителя до проектувальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з характеру взаємозв'язку між розвитком людини як складної природної істоти (індивіда), як продукту суспільних відносин (особистості) і як суб'єкта діяльності

(насамперед професіонала) існують найрізноманітніші співвідношення названих іпостасей у людини та їхніх конкретних проявів, якщо порівнювати між собою різних людей [5, 23 – 24]: 1) індивідуальний розвиток учителя значно випереджає його особистісний і суб'єктно-діяльнісний розвиток; 2) особистісний розвиток учителя відбувається більш інтенсивно, ніж його індивідний і суб'єктно-діяльнісний розвиток; 3) суб'єктно-діяльнісний розвиток лідирує, якщо порівняти з двома іншими іпостасями вчителя; 4) відносна відповідність темпів індивідного, особистісного й суб'єктно-діяльнісного розвитку.

Як відомо, загальне існує лише в окремому й через окреме, а кожна людина – це індивідуальність. Тому наведені варіанти співвідношення індивідного, особистісного й суб'єктно-діяльнісного розвитку досить приблизно інтегрують усе різноманіття подібних співвідношень. Своєрідність розвитку організму, зміни в особистості на ступені дорослості, формування як професіонала єдині й неповторні. Однак як логічний хід, ми використаємо це узагальнення під час мотиваційної підготовки фахівця.

За теорією компромісу Е. Гінзберга, вибір професії – це процес, що розвивається, усе відбувається не миттєво, а протягом тривалого часу. Цей процес включає в себе серію “проміжних рішень”, сукупність яких і приводить до остаточного рішення [8, 440]. За теорією Д. Макгрегора, при визначених обставинах, праця сама по собі, незалежно від дій зовнішніх чинників, може стати джерелом виникнення задоволеності, тому що вона так само природна для людини, як гра й відпочинок. За наявності відповідних умов пересічна людина не тільки приймає на себе відповідальність, але й шукає її, намагаючись використати свої творчі сили для розв'язання завдань, що постають перед її організацією [2, 274].

Тому, на наш погляд, позитивна професійна мотивація вчителя може формуватися у процесі підвищення рівня професійної спрямованості, удосконалення професійної компетентності, розвитку особистісних професійно значущих якостей через протиріч між актуальним рівнем їхнього розвитку, соціальною ситуацією й провідною діяльністю. Динаміка професійного становлення фахівця підлягає загальним закономірностям психічного розвитку, наступності, гетерохронності.

Для формування мотиваційного компонента підготовки вчителів у процесі післядипломної освіти необхідно створити комплекс

організаційно-педагогічних умов: 1) підвищення рівня професійно-педагогічної компетентності викладачів Інституту післядипломної педагогічної освіти; 2) відновлення змісту післядипломної освіти й навчально-методичного комплексу; 3) реорганізація структури управління навчальним процесом зі зміною його функцій; 4) регулярне проведення моніторингових досліджень; 5) здійснення експертизи якості освітнього процесу і якості підготовки слухачів.

Створення перерахованих умов здійснюється паралельно. Однак на різних етапах цього процесу деякі з них стають пріоритетними, а інші ніби відходять на другий план, але всі ці умови повинні бути пов'язані з формуванням мотивації професійної діяльності.

Розвиток учителя, як суб'єкта проектувальної діяльності має йти шляхом виформування в нього мети власної професійної діяльності в такій послідовності: “потреби – мотив – мета” [4, 132]. Навчання повинне об'єднувати у процесі цілепокладання змістовні й мотиваційні компоненти психолого-педагогічної освіти, а й як наслідок цього – побудова такого процесу навчання, який замкнений на досягненні однієї мети – відбувається розвиток потреб, мотивів, здібностей особистості вчителя у процесі засвоєння відповідних компонентів професійної освіти. Ми виділяємо такі принципи моделювання змісту післядипломної педагогічної освіти з мотивуючим компонентом навчального процесу: пріоритет розвивальної й мотивуючої мети освіти щодо пізнавальної; відповідність розвивальних, мотивуючих і пізнавальних цілей навчання одне одному й основним компонентам змісту педагогічної освіти; об'єднання змісту освіти й основних компонентів особистості слухача (потреби, здібності) як необхідна умова оволодіння змістом інноваційної педагогічної освіти.

На нашу думку, модель змісту мотиваційної підготовки слухача у процесі проходження курсової перепідготовки повинна ґрунтуватись на системних ідеях, мета яких – формування загального підходу, що синтезує професіографічний і особистісний підходи. Основні положення підходу під час конструювання моделі змісту мотиваційної підготовки вчителя ґрунтуються на ідеалізованій моделі освіти О. Зотова [1, 43] і теоретичної моделі конструювання змістовно-цільового компонента освітньої технології Д. Левітеса [4, 135 – 141]: 1) наявність особистісно орієнтованого та професійного компонентів (можливість впливу як на ефективність професійного зростання, так і на всебічний розвиток

особистості); 2) інтеграція як механізм взаємодії складових моделі та забезпечення їх єдності (об'єднання психолого-педагогічних дисциплін у блоки й інтегровані курси, які орієнтують на професійну діяльність); 3) прогностичність моделі (перспективні вимоги до підготовки вчителя відповідно до майбутніх потреб суспільства); 4) динамічність структури моделі змісту мотиваційної підготовки вчителя (оновлення змісту відповідно до змін у суспільстві, науці, на практиці); 5) діагностичність моделі (можливість оцінити якість моделі формування мотивації вчителя на всіх етапах її побудови та впровадження).

Конструювання моделі мотиваційної підготовки вчителя доцільно поділити на чотири етапи:

- виділення інваріантної (державна складова – обов'язковий обсяг і рівень знань, умінь і навичок, потрібних для всебічного розвитку особистості вчителя) і варіативної (галузева складова – вибірковий обсяг предметів спецкурсу й слухача; її мета – урахування регіональних умов і сприяння мотивації вчителя) частин у змісті післядипломної педагогічної освіти;

- визначення особливостей підготовки кожного вчителя (діагностування слухачів і відповідне цим визначення знань, умінь і навичок, потрібних для професійного становлення вчителя, формуванню яких потрібно приділити більше уваги; визначення напрямів варіативної частини змісту підготовки вчителя);

- структурування моделі мотиваційної підготовки вчителя за блоками: загальноосвітні, професійний (психолого-педагогічний і методичний цикли, у яких може бути закладено 25% мотиваційних занять) і спеціальний (залежить від потреб, це може бути 100%-ий – мотиваційний тренінг, заняття з саморегуляції тощо); у кожному циклі – вимоги до сформованості особистісних якостей, а також діагностичні характеристики за цими вимогами;

- апробація та корекція моделі (аналіз стажування педагогів).

Подібні моделі доцільно оцінювати за змістовно-проектувальними критеріями (теоретичне обґрунтування, зміст і структура) та результативними (якість упровадження). Таким чином, модель змісту мотиваційної підготовки педагога пояснює і фіксує в загальних рисах уявлення про теоретичну концепцію, склад і структуру мотивації фахівців у післядипломному педагогічному закладі освіти взагалі й дає змогу

певною мірою теоретично обґрунтувати, побудувати навчальний план підготовки слухача з урахуванням мотиваційного компонента.

На наш погляд, найбільш доцільними стратегіями навчання педагогів проєктувальної діяльності є емотивна (акцентується емоційна привабливість самого процесу проєктної діяльності; результат – емоційна привабливість практичної педагогіки, що освоюється) і когнітивна (повернена до проблемних питань, обговоренню й моделюванню педагогічних ситуацій, рефлексії реального й модельного досвіду; результат – становлення творчого педагогічного мислення).

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі вищевикладеного й з урахуванням того, що: 1) педагогічне проєктування – це діяльність суб'єктів освіти, спрямована на конструювання моделей перетворення педагогічної дійсності, у якій виділяють три щабля: моделювання, проєктування, конструювання [5, 139]; 2) мотивація – це динамічний процес [2]; ми пропонуємо теоретичну модель конструювання мотиваційно-цільового компонента технології підготовки вчителя до проєктувальної діяльності, що такі структурні складові:

- 1) вивчення мотиваційних установок до проєктувальної діяльності:
 - емоційний компонент, що виражається в педагогічній диспозиції – емоційна схильність до сприйняття творчої діяльності, що пов'язане з її оцінкою;
 - раціональний компонент, що виражається в педагогічних перевагах – усвідомлене відношення до проєктувальної діяльності;
 - ціннісний компонент, що виражається в педагогічних орієнтаціях, перевагах, що переломлені через систему засвоєних цінностей.
- 2) вивчення пізнавальних запитів, психологічних особливостей особистості слухача;
- 3) аналіз співвідношення мотиваційних установок слухачів та їх особистісних особливостей для виявлення тих, хто вибрав професію компромісно, але має неусвідомлені творчі педагогічні задатки й схильності;
- 4) побудова кожним викладачем психолого-педагогічних, методичних дисциплін системи цілей розвитку мотиваційної складової особистості слухача засобами навчального предмета на основі проведеної діагностики;

5) побудова системи пізнавально-мотиваційних цілей, виходячи з можливостей навчального предмета й результатів попереднього етапу моделювання;

6) відбір змісту освіти на рівні навчального предмета з метою формування проектної культури слухачів; перевага ситуацій, що припускають особистісну відповідальність за успіх, виправданий ризик і уникнення автоматизовано-стандартних і випадкових ситуацій, а також ситуацій із чітко регламентованою диспозицією, у яких немає можливостей для прояву особистісної ініціативи й творчості; перевага ситуацій зі зворотним зв'язком про результати діяльності);

7) відбір навчального матеріалу, спрямованого на “виращування” потреб, мотивів, “Я-цілей”, що сприяє спрямованості на проектну діяльність;

8) становлення авторських програм, коректування діючих програм, складання технологічних карт з окремих розділів психології й педагогіки з урахуванням мотиваційного компонента навчання проектної діяльності.

Урахування мотиваційних тенденцій учителів у процесі перепідготовки сприятиме формуванню у слухачів свідомого ставлення до свого професійного становлення, а й як наслідок – прагнення до підвищення професійної компетентності, одним із показників якої є здатність до проектувальної діяльності.

Перспективою розвитку ідей дослідження ми вбачаємо розробку програм факультативів мотиваційного змісту, системи мотиваційних тренінгів для слухачів Інститутів післядипломної педагогічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зотов А.Ф. Идеализированная модель как основа научной теории / Вопр. повышения эффективности теорет. исследований в пед. науке. – М., 1976. – 142 с.
2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с.
3. Кузьмина Н.В. Очерки психологии труда учителя. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1967. – 183 с.
4. Левитес Д.Г. Автодидактика. Теория и практика конструирования собственных технологий обучения. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2003. – 320 с.
5. Лісіна Л.О. Технології навчання вчителів у післядипломній освіті. – Запоріжжя: Диво, 2007. – 198 с.
6. Лісіна Л.О. Психолого-педагогічні умови підготовки вчителів до конструювання навчальних технологій // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: Зб. наук. пр. – Вип. 44. Запоріжжя, 2007. – С. 241 – 250.
7. Токар Н.Ф. Динамика мотивації в процесі професійної підготовки // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 4. – С. 151 – 154.
8. Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие. – Ростов н/Д: Феникс, 2002. – 544 с.
9. Професійна підготовка студентів педагогічного інституту / За ред. В.О. Юматова,

- З.В. Голевої, Ю.А. Гапона. – Київ: Вища школа, 1981. – 184 с.
10. Рачков В.П. Техника и ее роль в судьбах человечества. – Свердловск, 1991. – 168 с.

УДК 371.4 (045)

Л.А. Машкіна

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА А.С. МАКАРЕНКА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ РЕАЛІЙ

У статті розкрито основні аспекти педагогічної спадщини А.С. Макаренка в контексті сучасних освітніх реалій. Зокрема, зосереджено увагу на основних напрямках організації колективу, всебічному розвитку особистості, вихованні дітей у сім'ї.

The basic aspects of the pedagogical heritage of A.S. Makarenko within the context of modern educational realities are revealed in the article. In particular, the attention is paid to the main directions of the collective body's organization, thorough development of a personality, children's upbringing in the family.

Постановка проблеми. Освіта в сучасних умовах є могутнім чинником розвитку духовної культури українського народу, відтворенням інтелектуальних і продуктивних сил суспільства, запорукою громадянського миру і майбутніх успіхів у зміцненні й утвердженні авторитету України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави – повноправного члена європейської та світової спільноти. Освіта і майбутнє – два ключові аспекти, з позиції яких слід розглядати стан справ, що склався в галузі дошкільної, загальної середньої освіти, та визначити її перспективи.

Радикальні зміни, що відбуваються в Українській державі, спричинені ними гуманістичні й демократичні зрушення у світогляді, ідеології, науці та культурі, зумовлюють необхідність вивчення та впровадження у навчально-виховний процес прогресивних ідей наших попередників, зокрема відомих педагогів і психологів. Одним з важливих джерел розв'язання нових освітньо-виховних завдань є історико-педагогічний аналіз теорії та практики виховання підростаючого покоління. Це зумовило потребу звернутися до педагогічної спадщини А.С. Макаренка у пошуку шляхів розв'язання сучасних освітніх проблем. Прогресивні ідеї відомого педагога потребують переосмислення та висвітлення у контексті сучасних культурно-освітніх змін.

Дослідженням педагогічної спадщини А.С. Макаренка займалась велика кількість учених, які аналізували різні аспекти його виховної